

JAMIYATDA IJTIMOIIY ONG VA UNGA TA'SIR ETUVCHI OMILLARNING FALSAFIY-IJTIMOIIY TAHLILI

Bo'riyev Fazliddin Faxriddinovich

Termiz davlat universiteti

Falsafa kafedrasi o'qituvchisi

Tel: +998978406966

E-mail: faziboriyev@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada jamiyatda ijtimoiy ong fenomeni va uning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar falsafiy, sotsiologik hamda ijtimoiy-psixologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Ijtimoiy ongning strukturaviy komponentlari, uning tarixiy-dialektik rivojlanish bosqichlari hamda zamonaviy globallashuv sharoitidagi transformatsiyasi ilmiy asosda yoritiladi. Maqolada iqtisodiy munosabatlar, siyosiy institutlar, madaniy muhit, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va mafkuraviy jarayonlarning ijtimoiy ongga ta'siri tizimli ravishda ko'rib chiqiladi. Shuningdek, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va ma'naviy merosning ijtimoiy ong barqarorligini ta'minlashdagi roli asoslab beriladi. Tadqiqot natijalarida ijtimoiy ong jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin etilib, uni shakllantirish va boshqarishning konseptual mexanizmlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy ong, jamiyat, mafkura, ijtimoiy psixologiya, globallashuv, axborot muhiti, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira, sotsiologiya, falsafa.

SOCIAL CONSCIOUSNESS IN SOCIETY AND THE FACTORS INFLUENCING IT: A PHILOSOPHICAL AND SOCIAL ANALYSIS

Abstract: This article analyzes the phenomenon of social consciousness and the main factors influencing its formation using philosophical, sociological, and socio-psychological approaches. The structural components of social consciousness, its historical and dialectical stages of development, and its transformation under modern globalization are examined. The study systematically explores the impact of economic relations, political institutions, cultural environment, information and communication technologies, and ideological processes on social consciousness. It also substantiates the role of national values, historical memory, and spiritual heritage in ensuring the stability of social consciousness. The findings interpret social consciousness as a key factor in social development and propose conceptual mechanisms for its formation and regulation.

Keywords: social consciousness, society, ideology, social psychology, globalization, information environment, national values, historical memory, sociology, philosophy.

СОЦИАЛЬНОЕ СОЗНАНИЕ В ОБЩЕСТВЕ И ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА НЕГО: ФИЛОСОФСКО-СОЦИАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация: В данной научной статье анализируется феномен социального сознания в обществе и основные факторы, влияющие на его формирование, на основе философского, социологического и социально-психологического подходов. Рассматриваются структурные компоненты социального сознания, этапы его историко-диалектического развития, а также трансформация в условиях современной глобализации. В данной статье системно раскрывается влияние экономических отношений, политических институтов, культурной среды, информационно-коммуникационных технологий и идеологических процессов на социальное сознание. Особое внимание уделяется роли национальных ценностей, исторической памяти и духовного наследия в обеспечении устойчивости социального сознания. В заключении социальное сознание интерпретируется как важнейший фактор общественного развития, а также предлагаются концептуальные механизмы его формирования и регулирования.

Ключевые слова: социальное сознание, общество, идеология, социальная психология, глобализация, информационная среда, национальные ценности, историческая память, социология, философия.

KIRISH

Jamiyat taraqqiyoti jarayonida ijtimoiy ong muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'ladi. Ijtimoiy ong jamiyat a'zolarining ijtimoiy borliqni idrok etishi, baholashi va unga munosabat bildirishining umumlashgan shakli bo'lib, u iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy va madaniy munosabatlarni bilan uzviy bog'liqdir. Tarixiy jarayonlar shuni ko'rsatadiki, jamiyatda yuz berayotgan tub ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, avvalo, ijtimoiy ongda aks etadi va keyinchalik real ijtimoiy amaliyotga ta'sir ko'rsatadi.

XXI asrda globallashtirish, raqamli axborot muhiti va kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivoji ijtimoiy ongning shakllanish mexanizmlarini tubdan o'zgartirdi. Natijada jamiyat a'zolarining dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy xulq-atvori ko'p omilli va murakkab ta'sirlar ostida shakllanmoqda. Ayniqsa, ijtimoiy

ongning fragmentatsiyalashuvi, mafkuraviy plyuralizm va axborot bosimi sharoitida uning barqarorligini ta'minlash dolzarb ilmiy muammoga aylanmoqda.

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi — ijtimoiy ong tushunchasining falsafiy-ijtimoiy mohiyatini ochib berish, unga ta'sir etuvchi asosiy omillarni tizimli tahlil qilish hamda zamonaviy jamiyat sharoitida ijtimoiy ongni barqaror rivojlantirishning konseptual yo'llarini asoslashdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ijtimoiy ong muammosi falsafa va sotsiologiya tarixida muhim tadqiqot obyekti bo'lib kelgan. Klassik falsafada G. Gegel ijtimoiy ongni "obyektiv ruh" tushunchasi orqali izohlagan bo'lsa, K. Marks va F. Engels uni ijtimoiy borliqning in'ikosi sifatida talqin qilgan. Ularning fikricha, ijtimoiy ongning shakllanishida ishlab chiqarish munosabatlari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Zamonaviy sotsiologiyada E. Dyurkgeym ijtimoiy ongni "kollektiv ong" tushunchasi bilan bog'lab, uni jamiyatni birlashtiruvchi normativ mexanizm sifatida ko'rsatadi. M. Veber esa ijtimoiy ongni shaxsning ma'naviy qadriyatlar va ma'nolar tizimi bilan uzviy aloqada tahlil qiladi. A. Giddensning strukturatsiya nazariyasida ijtimoiy ong ijtimoiy tizimlarning qayta ishlab chiqarilishida faol subyektiv omil sifatida talqin etiladi. O'zbekistonlik olimlar tomonidan ham ijtimoiy ong va milliy tafakkur masalalari keng o'rganilgan. Xususan, I. Karimov va Sh. Mirziyoyev asarlarida ijtimoiy ongni shakllantirishda ma'naviyat, milliy qadriyatlar va fuqarolik mas'uliyatining ahamiyati alohida ta'kidlanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli yondashuv, dialektik tahlil, sotsiologik va ijtimoiy-psixologik metodlar qo'llanildi. Ijtimoiy ongga ta'sir etuvchi omillarni aniqlashda taqqoslama tahlil va nazariy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Shuningdek, globallashuv sharoitida ijtimoiy ong transformatsiyasini tahlil qilishda sotsiokultural yondashuv asos qilib olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Ijtimoiy ong murakkab va ko'p qatlamli tuzilishga ega bo'lib, u kundalik ong, ijtimoiy psixologiya, mafkura, siyosiy va huquqiy ong, diniy va estetik qarashlarni o'z ichiga oladi. Ushbu qatlamlarning har biri jamiyat hayotida muayyan funksiyani bajaradi va o'zaro dialektik aloqada rivojlanadi.

Nazariy jihatdan ijtimoiy ong ko'p qatlamli va ierarxik tuzilishga ega bo'lib, uning tarkibiga kundalik ong, ijtimoiy psixologiya, mafkura, siyosiy va huquqiy ong, diniy hamda estetik ong shakllari kiradi. Ushbu qatlamlar o'zining funksional vazifalari, shakllanish mexanizmlari va jamiyat taraqqiyotidagi roliga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Kundalik ong ijtimoiy borliqning bevosita in'ikosi sifatida stixiyali va empirik xarakterga ega bo'lsa, ijtimoiy psixologiya jamiyat a'zolarining

umumiy kayfiyati, stereotiplari, kollektiv emotsional holatlari va ijtimoiy xulq-atvor modellarini shakllantiruvchi omil sifatida namoyon bo'ladi.

Mafkura esa ijtimoiy ongning nazariy jihatdan tizimlashtirilgan, konseptual va normativ shakli bo'lib, jamiyat taraqqiyotining strategik maqsad va ustuvor yo'nalishlarini belgilashda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Siyosiy ong jamiyat a'zolarining hokimiyat, davlat va siyosiy institutlarga munosabatini shakllantirsa, huquqiy ong qonun ustuvorligi, adolat va fuqarolik mas'uliyatining ijtimoiy ongda mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Diniy va estetik ong esa jamiyatning axloqiy-me'yoriy tizimi hamda ma'naviy-estetik ideallarini ifodalovchi muhim komponentlar sifatida ijtimoiy ongning barqarorligini ta'minlaydi.

Ijtimoiy ongning shakllanishi va transformatsiyasiga ta'sir etuvchi omillar tizimli xarakterga ega bo'lib, ularni iqtisodiy, siyosiy, madaniy va axborot-kommunikatsion omillar majmui sifatida talqin qilish mumkin. Iqtisodiy baza jamiyat a'zolarining moddiy ehtiyojlari, manfaatlar tizimi va ijtimoiy stratifikatsiyasini belgilab, ijtimoiy ong mazmunining asosiy determinantlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Siyosiy tizim va institutlar esa ijtimoiy ongda legitimlik, ishonch va fuqarolik faolligi darajasini shakllantirib, jamiyatning siyosiy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ta'lim va tarbiya instituti ijtimoiy ongni qayta ishlab chiqaruvchi asosiy sotsiokultural mexanizm bo'lib, unda bilim, qadriyatlar va ijtimoiy me'yorlar avloddan avlodga uzatiladi. Ayniqsa, zamonaviy globallashtirish sharoitida ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki shaxsning ijtimoiy identitetini shakllantirish va mafkuraviy immunitetini mustahkamlash funksiyasini ham bajaradi.

Zamonaviy axborot jamiyati sharoitida ommaviy axborot vositalari, raqamli platformalar va ijtimoiy tarmoqlar ijtimoiy ongning shakllanishida yetakchi omillardan biriga aylandi. Global axborot oqimlarining intensivligi jamiyat a'zolarining dunyoqarashi va ijtimoiy xulq-atvoriga kuchli ta'sir ko'rsatib, ijtimoiy ongning fragmentatsiyalashuvi, normativ noaniqlik va mafkuraviy pluralizm holatlarini yuzaga keltirmoqda. Shu bois axborot makonini tartibga solish, tanqidiy tafakkurni rivojlantirish va axborot xavfsizligini ta'minlash ijtimoiy ong barqarorligining muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Shu bilan birga, milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va madaniy meros ijtimoiy ongning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi fundamental sotsiokultural asos sifatida e'tirof etiladi. Milliy o'zlikni anglash jamiyat a'zolarining tarixiy davomiylikni his etishiga, ma'naviy birlikni mustahkamlashga va global ta'sirlar sharoitida identitet inqirozining oldini olishga xizmat qiladi. Natijada, ijtimoiy ong jamiyat taraqqiyotining passiv in'ikosi bo'lib qolmay, balki ijtimoiy rivojlanishni

yo'naltiruvchi, tartibga soluvchi va strategik jihatdan belgilovchi faol omil sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ong jamiyat taraqqiyotining muhim omili bo'lib, uning shakllanishi ko'p omilli ijtimoiy jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur tadqiqot natijalari jamiyatda ijtimoiy ongning shakllanishi va rivojlanishi murakkab, ko'p omilli hamda tarixiy-dialektik xarakterga ega ijtimoiy jarayon ekanini ko'rsatdi. Ijtimoiy ong jamiyatning ijtimoiy borlig'i, iqtisodiy munosabatlar, siyosiy institutlar, madaniy muhit va axborot-kommunikatsiya tizimlari bilan uzviy aloqador holda rivojlanib, jamiyat taraqqiyotining muhim determinantlaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot davomida ijtimoiy ong jamiyat taraqqiyotining nafaqat aks ettiruvchi, balki uni yo'naltiruvchi va tartibga soluvchi faol omil ekani ilmiy asosda tasdiqlandi.

Globallashuv va raqamli axborot muhitining jadal rivoji sharoitida ijtimoiy ongning transformatsiyasi tezlashib, uning strukturaviy yaxlitligi va normativ barqarorligiga yangi tahdidlar yuzaga kelmoqda. Global axborot oqimlarining intensivligi, mafkuraviy pluralizm va madaniy assimilyatsiya jarayonlari jamiyat a'zolarining qadriyatlar tizimi va identitetiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Natijada, ijtimoiy ongda fragmentatsiyalashuv, normativ noaniqlik va ijtimoiy beqarorlik holatlari kuzatilmoqda. Ushbu jarayonlar jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va ma'naviy xavfsizligiga bevosita tahdid soluvchi omillar sifatida baholanishi lozim.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy ongning barqaror rivojlanishini ta'minlashda milliy qadriyatlar, tarixiy xotira va madaniy meros muhim sotsiokultural tayanch vazifasini bajaradi. Milliy o'zlikni anglash, tarixiy davomiylik va ma'naviy birlik jamiyat a'zolarida barqaror ijtimoiy identitetni shakllantirib, global ta'sirlar sharoitida ijtimoiy ongni muvozanatda saqlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, milliy qadriyatlarni zamonaviy ijtimoiy-siyosiy jarayonlar bilan uyg'unlashtirish ijtimoiy ongni barqarorlashtirishning strategik yo'nalishi sifatida qaralishi lozim.

Yuqoridagi xulosalardan kelib chiqib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi. Birinchidan, ta'lim va tarbiya tizimida ijtimoiy ongni shakllantirishga qaratilgan konseptual yondashuvni kuchaytirish, unda milliy qadriyatlar, fuqarolik ong va tanqidiy tafakkurni integratsiyalash zarur. Ikkinchidan, ommaviy axborot vositalari va raqamli platformalarda ijtimoiy ongga ta'sir etuvchi axborot oqimlarini ilmiy monitoring qilish va axborot xavfsizligini ta'minlash mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Uchinchidan, jamiyatda ijtimoiy ong barqarorligini mustahkamlash maqsadida madaniy-ma'rifiy faoliyatni tizimli asosda

rivojlantirish, tarixiy xotira va madaniy merosni yosh avlod ongiga singdirishga qaratilgan innovatsion dasturlarni joriy etish lozim.

Shuningdek, ijtimoiy ongni shakllantirish va boshqarish jarayonida davlat institutlari, fuqarolik jamiyati va ilmiy hamjamiyat o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ijtimoiy ongni rivojlantirishga oid kompleks strategiyalar ishlab chiqish zarur. Bunday yondashuv jamiyatning ijtimoiy barqarorligi, mafkuraviy xavfsizligi va uzoq muddatli taraqqiyotini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, jamiyatda ijtimoiy ongni barqaror rivojlantirish globalizm sharoitida milliy manfaatlarni himoya qilish, ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va jamiyatning intellektual hamda ma'naviy salohiyatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari ijtimoiy ong muammosini o'rganishda nazariy-metodologik asos bo'lib xizmat qilishi hamda keyingi ilmiy izlanishlar uchun konseptual yo'nalishlarni belgilab berishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev, Sh. M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston nashriyoti, 2021.
2. Karimov, I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
3. Dovranova, M. V. Ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ongi ta'siri: sotsiologik yondashuv. Journal of New Century Innovations, 2022 yil - № 2.
4. Alimov, A. Ijtimoiy ong va globallashuv. Toshkent: Falsafa va huquq. 2022 yil - № 4.
5. Boytemirova, Z. Youth and Spiritual Security. International Journal on Integrated Education. 2024 yil - № 7.